

Mellé egy soha nem látott élelmiszerár-növekedés.” (91–92. old.) Ez a magyarázat valószínűleg nem igaz: 2008 első félévében a gyorsan bővülő kínai gazdaság nyersanyagigénye még erősen növekedett. A spekuláció ellen szól az is, hogy több termék ára egyszerűen nőtt: a spekulánsok leginkább csak egy-egy termék piacán tudnak hatékonyan működni. Az élelmiszerekkel kapcsolatban egyébként maga Almási cáfolja meg magát: „Durvább játszma folyt az élelmiszerekkel, ahol a magas olajár az egekbe röpitette a bioüzemanyag növényeinek (kukorica, cukorrépa) árait. Emiatt aztán régiók éheztek, mivel összeszűkült az élelmiszertermelésre szánt termőföld, a farmerek gabona helyett bioüzemanyagot termeltek.” (92. old.) Hol itt a spekuláció?

„E csapdába a könyvvizsgálók is beleestek – ha nem épp cinkosai voltak a felelőtlen játéknak: a Lehman Brothers befektetési bank még pár héttel összeomlása előtt is minden hitelminősítőtől AAA minősítést kapott.” (43. old.) Érdemes tudni, hogy a könyvvizsgáló feladata a számviteli kimutatások igazságtartalmának ellenőrzése, a hitelminősítő pedig – például a kimutatásokból – előrejelzi, hogy csődbe fog-e menni a vállalat. A kettő jó esetben nem ugyanaz.

NYOMTATOTT VÁLSÁGBLOG

Érthető az igény, hogy magyarul jelenjenek meg közérthető könyvek a válság okairól és következményeiről. Ezek közül az egyik első Almási könyve, melynek a közérthetőség mindenképpen erénye. Ám figyelni kell arra, hogy a közölt információk pontosak legyenek, a szerző a szakki-fejezéseket megfelelően használja, és gondolatmenete ne mondjon ellent a tudományban elfogadott logikának. Almási Miklós adatai pontatlanok, a szakki-fejezéseket következtetlenség használja, és az általa alkalmazott asszociatív közgazdaságtan nem mindig helyettesíti a folyamatok pontos megértését. De persze jogos az ellenvetés, hogy a közgazdászok miért nem írtak jobbat vagy miért nem fordították le a külföldi szerzők műveit.

Végül a könyv szerkezete felveti azt a kérdést, hogy pontosan miért

is fizet az olvasó. Egy új fejezet, egy új nyomott 13 éves fejezet, néhány rövid ötlet és az interneten is olvasható blogbejegyzés kinyomtatva. Nos, nem egyértelmű, vajon mi a jobb befektetés, ez a könyv vagy egy jófajta posztmodern pénzügyi termék...

MURAKÓZY BALÁZS

Tózsér János: Metafizika

Akadémiai Kiadó, Bp., 2009. 262 old. 2990 Ft

Minden valamire való bevezetés a metafizikába elsőként magának a metafizikának a meghatározására tesz kísérletet. Ez meghatározás azért sem nélkülözhető, mivel számos tévképzet él a metafizikával kapcsolatban (és talán magával a filozófiával kapcsolatban is). Manapság divatos lett „metafizikai” nézeteket hangoztatni, összekeverve a más területekhez kapcsolódóan kialakult véleményeket és vélekedéseket azokkal az állításokkal, amelyekkel a metafizika művelésekor ismerkedhetünk meg, s amelyek csöppet sem misztikusak, hanem világosak és közérthetőek.

A metafizikával kapcsolatos tévképzetek egyik oka éppen az, hogy arra a kérdésre, *mi a metafizika*, nem is olyan könnyű pontos választ adni. A metafizikusok maguk sem szolgálnak azonos tartalmú meghatározásokkal, és ennek egyik oka, hogy a metafizika művelői között nincs egyetértés abban a tekintetben, hogy mi legyen a metafizika központi kérdése.

Vajon miért osztja meg ennyire a filozófusokat a metafizikához való viszonyuk? Miért éppen a metafizika az, ami nélkül sokan nem tudják elképzelni a filozófiát, miközben mások csak nélküle tudják elképzelni? Az egyik ok bizonyára a metafizika tárgya: a *valóság*. A metafizika a valóság általános természetének vizsgálata, vagy másképp kifejezve: kísérlet a *végső* valóság leírására. A másik ok egy régi filozófiai ábránd, amelynek megvalósítására a metafizika alkalmasnak találja magát: a *(végső) valóság tudományának* a megteremtése.

Csakhogy ez a meghatározás önmagában nem túlságosan informatív. Joggal merülnek fel a kérdések: Mit értsünk a valóság tudományán? Egyáltalán: melyik tudomány nem az? Miben tér el tőlük a metafizika? Mit jelöl egyáltalán a „végső” mint a valóság jelzője? Milyen értelemben szolgálnak ismeretekkel, és miféle kijelentéseket tesz a metafizikus a valóságról? Vizsgáljuk meg ezeket a kérdéseket alaposabban!

A METAFIZIKA TÁRGYA: A LÉTEZÉS?

Kezdjük a metafizika tulajdonképpeni tárgyával. Mit értenek a metafizikusok „valóság” alatt? Íme egy plauzibilis válasz: a *valóság mindaz, ami létezik*. Tehát a metafizikai vizsgálódások közvetlen tárgya a *létezés*. De milyen értelemben tárgya a metafizikának a létezés? Ez utóbbi kérdés kétféle módon válaszolható meg. A metafizika tárgya: (1) maga a létezés; (2) maguk a létezők. Van különbség, de vajon miben áll?

Itt mindjárt szeretnék eloszlatni egy lehetséges félreértést. Abban a metafizikában, amelynek problémáit Tózsér könyve részletesen vizsgálja, illetve amit *kortárs* metafizikának nevezhetünk, nem merül fel alapvető kérdésként az, hogy miért vannak a világban azok a dolgok, amelyek létezésével kapcsolatban a metafizikai viták kialakulnak. Hogyan értem ezt? Nem abban az értelemben, hogy minek köszönhetik létezésüket azok a dolgok, amelyek léteznek, vagyis nem Isten létezése valamely metafizikai bizonyításának részeként értem a kérdést. Vannak filozófusok, akik szerint a metafizikában egyetlen igazán fontos kérdésre kellene összpontosítani: „Miért van egyáltalán létező, nem pedig inkább semmi?” (Martin Heidegger: „Mi a metafizika?” In: „... költőien lakozik az ember...” – *Válogatott írások*. Szerk. Pongrácz Tibor, T-Twins, Bp., – Pompeji, Szeged, 1994. 33. old.) A kérdéssel Heidegger célja az, hogy a létezés – saját terminusával élve: a létet – oly módon ragadja meg, hogy zárójelbe teszi a létezőt, amely létezik, mert szerinte „a metafizika a létezőn túlra kérdez.” (uo. 29. old.) Még ha nekem vannak

is aggályaim egy ilyen irányú vizsgálódással kapcsolatban, nem akarom kétségbe vonni, hogy értelmes vállalkozás lehet a lét(ezés)re a létezők vizsgálata nélkül rákérdezni. Annyi biztos, hogy ez a heideggeri kérdés más jellegű, mint a kortárs metafizikusokat foglalkoztató kérdések. Bizonyos értelemben meghaladja azokat. Ha úgy tetszik, valójában túl van a metafizikán.

A kortárs metafizikában felmerülő kérdések, ahogy azt Tózsér János a könyve elején leszögezi (17. old.), a következők:

(1) Miféle dolgok léteznek?

(2) Miben áll a létező dolgok természetete?

Ezekben a kérdésekben fel sem merül, hogy a létezés a létezőktől függetlenül is vizsgálható lenne.

Egyetértek. Mégis csavarnék egy kicsit a dolgon. A *létezés* természetével kapcsolatos vizsgálódásokat egyáltalán nem tekintik értelmetlennek korunk metafizikusai. A „mi a létezés?” mint metafizikai kérdés minden további nélkül felvethető és megválaszolható. Álljunk meg egy pillanatra! Az előbb tettünk különbséget a heideggeri metafizika és a kortárs metafizika alapvetőnek tekintett kérdései között. Most viszont a kortárs metafizika kérdésekként mégis egy olyan kérdést vetek fel, amely kísértetiesen emlékeztet a heideggeri kérdésre. Hasonló, de egyáltalán nem ugyanaz a kérdés.

A létezés természetével kapcsolatos vizsgálódások abból indulnak ki, hogy a 'létezik' éppolyan kifejezés, egész pontosan éppolyan predikátum, mint a 'piros' vagy a 'gömbölyű'. Ha az utóbbi predikátumok segítségével tárgyak tulajdonságait fejezzük ki, akkor miért ne fejeznénk ki a 'létezik' kifejezéssel is ilyen tulajdonságot? A kérdés korántsem lényegtelen. Nem világos ugyanis, hogy amikor egy metafizikus valamely dolog létezését elismeri vagy éppenséggel elutasítja, akkor azt milyen értelemben teszi? Miért ne mondhatná valaki – elsőre bármilyen furcsán hangzik is –, hogy vannak dolgok, amelyek nem léteznek. Ha ugyanis a létezés tulajdonság, akkor vannak olyan dolgok, amelyek nem rendelkeznek ezzel a tulajdonsággal. Például: vannak unikornisok, de (valójában) nem léteznek; vannak

lehetséges világok, de (valójában) nem léteznek. Úgy vélem, nagyon is lehet ilyet mondani. Az a további tény, hogy általában megpróbáljuk kerülni az olyan beszédmódot, amely a példában szereplő kijelentésekhez vezet, még nem érv az ilyen vagy ehhez hasonló kijelentéseket elfogadó felfogásokkal szemben.

Miféle választ adhatunk arra a kérdésre, hogy 'mi a létezés?' Az egyik lehetőség az, amire az előző bekezdésben már kitértem, vagyis a létezés *tulajdonság*, amellyel bizonyos dolgok rendelkeznek, míg más dolgok nem rendelkeznek. A másik lehetőség az, ha a létezést nem tulajdonságként kezeljük, hanem azonosítjuk a logikában már jól ismert *egzisztenciális kvantorral*. Eszerint amikor valaminek a létezéséről beszélünk, vagyis azt mondjuk, hogy '*x létezik*', akkor egyszerűen a következőket mondjuk: '*van (legalább egy) olyan x, amely ...*', formalizálva: $\exists x(\dots x\dots)$. Az előbbi felfogás szerint különbség van a létezés és az egzisztenciális kvantor között. Ennek további következményei lehetnek: vagy azt kell mondanunk, hogy az egzisztenciális kvantor használata metafizikai értelemben semleges, vagy azt, hogy az egzisztenciális kvantor mellett érvényben van egy másik kvantor, vagy másik kvantorhasználat is, legyen ez a '*létezik olyan x, amely ...*', formalizálva: $Ex(\dots x\dots)$, amelyet valamilyen tulajdonsággal – pl. a létezés tulajdonságával – rendelkező dolgok osztályára alkalmazunk. Persze maradhatunk annál is, hogy a létezést nem dolgok tulajdonságának tartjuk, hanem egyszerűen azonosítjuk a jól ismert és bevált egzisztenciális kvantorral. Csak feltételezni tudom, hogy Tózsér ez utóbbi megközelítést fogadja el, mivel a kérdést nem tárgyalja.

A METAFIZIKA MINT ONTOLÓGIA

A metafizika a létezők elmélete, más szóval: *ontológia*. Az ontológia kérdése egyszerűen feltehető: Mi az, ami létezik? Első látásra a kérdés egy lista megadásával tűnik megválaszolhatónak. Íme egy kezdetleges példa: létezik az asztal, amin írok; a szék, amin ülök; a lámpa, ami fényt ad; a *Metafizika* című könyv, amit olvasok; Tózsér János, aki megírta a könyvet; én, aki

olvasom stb. A metafizikus azonban nem egy ilyen – nagy valószínűséggel – végtelen hosszú lista megadását tartja szem előtt. Amire vállalkozik, jóval általánosabb. Elsősorban mindazt *kategorizálja*, amit egy ilyen végtelen hosszú lista tartalmazna. Világos, hogy a fenti lista is beszél olyan létezőkről, amelyek általánosabb kategóriák alá sorolhatók. Például: az asztal, a szék, a lámpa, a könyv egyaránt fizikai tárgy, míg Tózsér János és jómagam – feltételezem – nem vagyunk egyszerűen fizikai tárgyak: nemcsak fizikai testünk van, hanem elménk is. Ha elfogadjuk ezt a plauzibilis feltételezést, akkor azt állíthatjuk, hogy a fizikai tárgyak mellett más típusúak is léteznek, tudniillik mentális tárgyak, vagyis elmék. Ezen a ponton válik érdekessé a dolog. Ugyanis, amennyiben tagadjuk az elmék létezését, akkor azt állítjuk, hogy Tózsér János, én, de maga az olvasó is nem más, mint fizikai tárgy, amely minden tekintetben alá van vetve a fizika törvényeinek. Elméje nincs, legalábbis abban az értelemben nincs, hogy nem tudjuk nem fizikaiként azonosítani. Az a kérdés, hogy létezik-e testtől független elme, vagy nem létezik, már egy konkrét metafizikai kérdés.

Vegyük sorra most azokat a metafizikai kérdéseket, amelyeknek Tózsér egy-egy fejezetet szentel a könyvében: Léteznek-e *tulajdonságok*, amelyekről azt gondoljuk, hogy a fizikai tárgyak rendelkeznek velük? (2. fejezet) Léteznek-e egyáltalán azok a *fizikai tárgyak*, amelyekről azt gondoljuk, hogy rendelkeznek bizonyos tulajdonságokkal? (3. és 4. fejezet) Léteznek-e a fizikai tárgyak mellett más típusú létezők, egész pontosan: léteznek-e *események*, illetve léteznek-e *tények*? (5. fejezet – sajnálatomra a tényeknek Tózsér nem szánt külön fejezetet.) Léteznek-e aktuálisan, vagyis az általunk fennállóként ismert világ létező tárgyain kívül más tárgyak is, úgynevezett *lehetséges tárgyak*? (6. fejezet) Léteznek-e olyan tárgyak, amelyek nem fizikaiak, azaz léteznek-e elmékhez tartozó tárgyak, például mentális képek vagy mentális állapotok, avagy – ami szükséges feltétele az előzőek létezésének – léteznek-e maguk az *elmék*? (7. fejezet)

Két dolgot mindjárt leszögezhetünk a fenti kérdésekkel kapcsolatban: (1)

amit egyikünk sem cáfolna, hogy az összes kérdés a létezéssel, egész konkrétan bizonyos típusú létezők létezésével kapcsolatos, (2) ami talán kevésbé egyértelmű, hogy a kérdések egymásba kapcsolódnak, vagyis az egyik kérdésre adott válasz, kihat a többi vagy legalábbis néhány másik kérdésre adott válaszukra is.

Vegyünk egy egyszerű példát: ha valaki azt állítja, hogy csak és kizárólag fizikai tárgyak léteznek – *fizikai tárgyon* értsük most azt, amire a fizika tárgyként tekint –, akkor ezzel azt is állítja, hogy nem léteznek tulajdonságok, illetve nem léteznek elmék sem, de tovább is mehetnénk: nem léteznek számok, nem léteznek halmazok, nem léteznek személyek, nem létezik Isten. Tény, hogy ez a meglehetősen egyszerű és frappáns felfogás jól alkalmazkodik a tudományos világgéphez. Mégsem tudunk minden további nélkül azonosulni vele. És nem csupán azért nem, mert túlságosan sivárnak tűnik az a valóság, ahol a fizika által létezőként elismert tárgyak mellett semmi más nem létezne. Ez ugyanis önmagában esztétikai kérdés. Vannak, akik kifejezetten a sivatagokat szeretik. Hogy miért nehéz mégis azonosulni a *kizárólag* konkrét fizikai tárgyak létezését elismerő elmélettel, azt egy példán mutatom be.

Maradjunk a tulajdonságok létezésével kapcsolatos kérdésnél. Hogyan számolnánk el egy olyan világban, amelyben kizárólag fizikai tárgyak léteznek, a következő egyszerű kérdéssel: *miért* állíthatjuk azt két piros és gömbölyű almáról, hogy pirosak és gömbölyűek? A kérdés nem az, hogy arról, ami piros, miért mondom azt, hogy piros. A kérdés az, hogy milyen alapon alkalmazhatjuk két egymástól függetlenül létező tárgyra ugyanazokat a kifejezéseket? Avagy: minek köszönhetően rendelkeznek ugyanazokkal a karakterjegyekkel? Erről valamilyen módon számot kell adni. Amit várunk, az egy magyarázat. Ennek egyik módja nyilvánvalóan az, ha elismerjük, hogy vannak a fizikai tárgyakon kívül másféle entitások is, tudniillik tulajdonságok. De van más lehetőség is: továbbra is szeretnénk kitartani amellett, hogy csak fizikai tárgyak léteznek. Amikor azt mondjuk, hogy van valami közös bizonyos

fizikai tárgyakban, vagyis az almákban, mondjuk az, hogy pirosak, akkor csak annyit mondunk, hogy ezek egy osztályba sorolhatók, avagy egy halmazba tartoznak: a piros almák halmazába. Csakhogy, és ez az érdekes fejlemény: amennyiben azt mondja egy metafizikus, hogy a piros almák egy halmazba tartoznak, úgy valójában azt mondja, hogy *van* egy halmaz, tudniillik a piros almák halmaza, amely tartalmazza elemeiként a piros almákat. Ez azonban elkötelezi a metafizikust a halmazok létezése mellett. A halmazok pedig absztrakt entitások és nem konkrétak, mint amilyenek a fizikai tárgyak. Tehát mégiscsak léteznek a fizikai tárgyakon kívül más tárgyak is: absztrakt tárgyak, egészen pontosan halmazok.

A fenti, kissé elnagyolt, fejtegetés a következőkre kívánja felhívni a figyelmet: csak akkor nyilatkozhatunk abban a kérdésben meggyőzően, hogy mi az, ami létezik, ha tudjuk, hogy mi is az, aminek a létezését elismerjük vagy elutasítjuk. Éppen ezért a dolgok létezésével kapcsolatos kérdések szorosan összefüggnek a dolgok természetével kapcsolatos kérdésekkel. A tulajdonságok létezésével kapcsolatos vita egyben a tulajdonságok természetével kapcsolatos vita is. Ha azt állítom, hogy a tulajdonságok (piros-ság, gömbölyűség stb.) *univerzálék*, vagyis több különböző egyedi fizikai tárgyban (a különböző piros és gömbölyű almákban) egyszerre vannak jelen, avagy, ahogy azt a metafizikusok mondják, több különböző egyedi tárgy egy időben instanciálja azokat, akkor ezzel a tulajdonságok létezése mellett sajátságos elköteleződéssel a tulajdonságok természetéről is mondok valamit. Ha viszont azt állítom, hogy a tulajdonságok fizikai tárgyakat magukba foglaló *halmazok*, akkor azzal megint csak elismerem a tulajdonságok létezését, de a természetükről teljesen más gondolkodom, mint az, aki szerint a tulajdonságok univerzálék. Aki halmazoknak tekinti a tulajdonságokat, a szerint a tulajdonságok maguk is tárgyak, noha nem konkrét fizikai tárgyak, hanem absztrakt tárgyak. E nézet szerint az univerzálék nem léteznek, de a tulajdonságok igen. Nagy különbség. A tulajdonságok létezését minden további nélkül elutasító

filozófusnak azt kell mondania, hogy a tulajdonságok se nem univerzálék, se nem absztrakt tárgyak, egyszerűen nincsenek. De akkor hogyan számol el a kiinduló kérdéssel: *miért* állíthatjuk azt két piros és gömbölyű almáról, hogy pirosak és gömbölyűek? Nem tud többet mondani annál, amit amúgy is tudunk, miszerint két piros és gömbölyű almáról egyszerűen ezt állítjuk: pirosak és gömbölyűek. Ez nem magyarázat arra, hogy miért állítjuk róluk ezeket a tulajdonságokat, avagy miért alkalmazzuk rájuk éppen a 'piros' és a 'gömbölyű' kifejezéseket?

MIT TUD A METAFIZIKUS?

Eddig a 'valóság' kifejezést használtam, és egyáltalán nem használtam a 'világ' kifejezést. Jó okom volt erre. Akik ugyanis nem tesznek különbséget a valóság és a világ között, vagyis azt feltételezik, hogy az létezik, ami ebben a világban létezik, azok úgy foglalnak állást, hogy csak az létezik, ami az aktuális világ része, azé a világgé, amelyben élünk. Vagyis nem léteznek olyan tárgyak, amelyek nem az általunk többé-kevésbé ismert aktuális világ részei. Nem mindenki van azonban meggyőződve ennek az utóbbi állításnak az igazságáról.

Hadd idézzem itt kicsit hosszabban David Lewist, aki a következőképp érvel a lehetséges világok és összes lakóik valóságos létezése mellett: „Vitán felül igaz, hogy a dolgok állhatnának másképp is, mint ahogy állnak. Úgy hiszem – és ebben gondolom az olvasó is egyetért –, hogy a dolgok számtalan módon állhattak volna másképp. De mit is jelent ez? A hétköznapi nyelv lehetővé teszi a következő parafrazist: sok olyan módja *van* annak, ahogy a dolgok állhattak volna, amely eltér attól, ahogy valójában alakulnak. Első pillantásra ez a mondat egy *egzisztenciális kvantifikáció*. Azt állítja, hogy sok entitás létezik, amely megfelel egy bizonyos leírásnak, annak, »ahogy a dolgok állhattak volna.«” (David Lewis: „Lehetséges világok”. In: Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc [szerk.]: *Modern metafizikai tanulmányok*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2004. 91. old., kiemelés tőlem) Ez – ahogy a dolgok lehettek volna, ha másképp

alakulnak – az, amit Lewis lehetséges világoknak nevez. Amennyiben az egzisztenciális kvantor használata egyben elkötelez minket a lehetséges világok és az őket alkotó lehetséges tárgyak létezése mellett, akkor a valóság nem azonosítható pusztán az aktuálisan fennálló világgal.

Ha a metafizikát úgy határozzuk meg, mint a végső valóság tudományát, akkor valamiképp el kell számolnunk azzal, hogy ennek a tudománynak mik a módszerei, illetve miféle tudást biztosít a számunkra. Például: mi az, amit tudhatunk az aktuális világunktól függetlenül létező lehetséges világokról? Talán mindannyian érezzük, hogy metafizikai tudáson valami teljesen más jellegű tudást kell értenünk, mint amit szokásos értelemben tudásnak gondolunk. Alapvető az egyetértés abban, hogy a metafizikai tudás, ha van ilyen, *a priori*, azaz *tapasztalattól független*. Már az elején egy sajátos problémával szembesülünk. Mivel a metafizikai tudás egyrészt nem tapasztalati evidenciákon alapul, másrészt pedig a metafizika a valósággal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik, joggal merül fel a kérdés: lehet-e nem tapasztalati tudásunk a valóságról?

Nehéz lenne azonnal igennel válaszolni erre a kérdésre, hiszen nagyon plauzibilis arra gondolni, hogy érzéki tapasztalatok nélkül semmit vagy szinte semmit sem tudnánk a világról. Milyen lenne számunkra a világ, ha egyáltalán nem lennének érzékszerveink? Nyilvánvalóan teljesen más, megköszöndözhetem, hogy semmilyen. Amikor is teljesen más lenne a világ, ha a világról információkat biztosító érzékszerveink jóval kifinomultabbak lennének a jelenlegieknél. Feltételezem, hogy ez a fajta szuperérzékelés teljesen másnyennek mutatná a világot, mint amilyennek most ténylegesen tapasztaljuk. De mit jelent ez a valóság általános szerkezetét felkutatni szándékozó metafizikus számára? Magyarul: más lesz-e a vizsgálni kívánt valóság abban az esetben, ha másnyennek látszik számunkra? A metafizikus egyértelmű választ ad erre a kérdésre: *nem*.

A metafizikusok alapvetően *realisták*. Úgy gondolják, hogy a valóság létezését és természetét tekintve semmiféle változáson nem menne

keresztül, ha mi, akik megismerjük, nem léteznénk. Azt a tényt leszámítva, hogy nem lenne benne senki, aki megismerné vagy meg akarná ismerni, sem a szerkezetében, sem a létezők tekintetében nem szenvedne el egyéb változást az a valóság, amelynek mi, megismerő lények nem vagyunk többé részei. Azonban nem mindenki gondolja így: régóta folyik a vita arról, hogy a megismerő valóságra irányuló perspektívája mennyiben módosít a vizsgált valóságon. Az *idealisták*, illetve *antirealisták* szerint a valóságot valójában az azt megismerő szubjektumok konstruálják. Mint konstrukciók nem maradhatnának ugyanazok, sőt nem is létezhetnének, ha nem lennének, akik megismerik őket.

A fenti kérdés összefügg azzal a további kérdéssel, amely a metafizika egyik fontos megkülönböztetéséhez vezet. Mit értenek a metafizikusok végső valóságon? Miben különbözik egymástól a valóság és a végső valóság? Egyáltalán miféle különbségről van itt szó? Az egyik jól ismert válasz a jelenlét és a valóság megkülönböztetése. Mennyire kell komolyan vennünk a jelenlét és a valóság megkülönböztetését? Kant szerint nagyon komolyan kell vennünk. Mások szerint – a nem kantiánus metafizikusokra gondolok, akik a kortárs metafizikusok zömét alkotják – a különbség nem jelent éles metafizikai megkülönböztetést. Nem arról van szó, hogy van kétféle valóság, amelyek közül csak az egyikről tehetek szert tudásra, arról, amelyet lehetséges megismernem.

Tózsér János a Kant nézeteivel szembehelyezkedő kortárs metafizikusok oldalán áll. Íme az érve: „A kanti felfogás hátterében az a téves elgondolás áll, hogy abból a tényből, hogy az elmefüggetlen világhoz csak bizonyos (ránk, emberekre jellemző) perspektívából férünk hozzá, az következik, hogy *nem férünk hozzá* az elmefüggetlen világhoz, vagy csak közvetve férünk hozzá. Vegyük azonban észre: abból, hogy a világ számunkra mindig *valamilyen módon* adódik, *nem következik* az, hogy nem, vagy nem közvetlenül adódik.” (23. old., kiemelés az eredetiben).

Ezek után már csak az a kérdés, hogy mit tudhat egy metafizikus a valóságról. Avagy: mi a természete

a metafizikai tudásnak, ha van ilyen egyáltalán. Göröngyös talajra érkezünk. A metafizikai kijelentések Tózsér szerint *a priori szintetikusak* (19. old.). Nem igazán világos nekem, hogy a szerző mit ért itt 'a priori szintetikus' alatt. Amennyiben ismerjük a kanti meghatározást, miszerint egy a priori szintetikus kijelentés *tapasztalattól független és ismeretbővítő* – leszámítva azt, hogy Kant szerint szemléleti alapon képes az ismeretbővítésre –, akkor nem árt óvatosnak lenni egy kicsit. Mit értünk ugyanis a metafizikában ismeretbővítésen? A metafizikában nincsenek mindenki által elfogadott tények – vagy ezek száma megdöbbenően kevés a többi tudományhoz képest –, amelyekre alapozva tovább lehetne lépni új tények elfogadásához. Nincsenek mindenki által elismert fundamentumok és evidenciák, amelyekhez a metafizikus újra és újra visszatérhet, hogy új ismeretekre tehesen szert. Bármennyire szeretnék is egyetérteni azzal, hogy a metafizikai tudás természetét tekintve tapasztalattól független és egyben szintetikus is, azt gondolom, hogy itt nagyobb körültekintéssel kell eljárunk.

MIÉRT IS FOGLALKOZZUNK METAFIZIKÁVAL?

Vannak, akik a metafizikát értelmetlen vállalkozásnak tartják. A filozófia történetében több olyan befolyásos iskola és doktrína is volt, amely a metafizika kiküszöbölésére úgy gondolt, mint a tudományos filozófia kidolgozásának egyik szükséges feltételére. Például az *empirizmus*, a *logikai pozitivizmus* és mostanság a *kvietizmus*. Az empiristák szerint minden tudás a tapasztalatból ered, és mivel a metafizikában nem hagyatkozhatunk a tapasztalatra, ezért nem beszélhetünk metafizikai tudásról sem. A logikai pozitivisták szerint a metafizikai kijelentések logikai elemzése kimutatja, hogy azok nem veszik figyelembe az elemi logika alapvető törvényeit, tehát nem is kezelhetők értelmes kijelentéseként. A kvietisták szerint pedig a metafizikai problémák nem igazi problémák, mivel a nyelvünk szavainak helytelen használatából erednek, éppen ezért ezek a valóságnak vélt problémák nem szorulnak magyarázatra, mivel a szavak

helyes használatára való rámutatással egyszerűen kimagyarázhatóak.

Ugyanakkor a metafizikai kérdések, ha más formában, újra és újra megfogalmazódtak. Akármilyen erőket mozgósítottak is a metafizika értelmességének megkérdőjelezésére, végleg soha nem sikerült eliminálni. Kant úgy vélte, hogy az emberi értelem természetéből fakadóan teszi fel azokat a kérdéseket, amelyeket aztán nem tud megválaszolni, mivel ezen a ponton már nem áll rendelkezésére a tapasztalat. Nem szükséges azonban Kantnak igazat adnunk. Vagyis hihetünk abban, hogy a metafizika művelésével képesek vagyunk a valóságra vonatkozóan bizonyos kérdésekben kielégítő válaszokat adni. Ez a valóság tapasztalattól független megismerésébe vetett hit nem feltétlen válik bizonyossá. Nem kizárt, hogy pusztán egy erős filozófiai meggyőződés. De miért kellene feladnunk ezt a meggyőződésünket? Nem hiszem, hogy pusztán azért fel kellene adnunk, mert a nagy metafizikai kérdésekben a filozófusok nem jutottak eddig konszenzusra.

Akár megoldhatók a metafizika problémái, akár nem, a metafizika művelésének van egy jól megragadható *pragmatikus* előnye, amit annak köszönhet, hogy tisztánlátásra sarkall bizonyos kérdésekben. Egyrészt mindenkiben felmerülnek élete során olyan kérdések, amelyekre nem tud válaszolni pusztán hite, vélekedései és természetes meggyőződése alapján. Továbbá bizonyos vélekedéseink vagy természetes meggyőződéseink nem feltétlen támogatják egymást, inkább ellentmondani látszanak egymásnak.

A metafizika képes tisztázni ezeket az ellentmondásokat, rámutatva azokra a pontokra, ahol az ellentmondás kiküszöbölhető vagy valamelyik meggyőződésünk felülvizsgálható. A szerző szavaival: „A kortárs metafizika alapvetően revizionista. A kortárs metafizikusok többsége ugyanis lényeges pontokon helyesbíten, finomítani akarja a természetes intuitív meggyőződéseinket. Miért van szükség helyesbítésre, finomításra? Azért, mert a természetes intuitív meggyőződéseink inkonzisztensek egymással, következésképpen egyszerre mindegyikük nem lehet igaz. Még gyakoribb, hogy természetes meg-

győződéseink valamelyik tudományos meggyőződésünknek mondanak ellent, melytől semmi szín alatt nem kívánunk megválni. Egy szóval: ha a világról alkotott konzisztens metafizikai elmélet megalkotása a célunk (és ez a célunk!), akkor – lévén természetes meggyőződéseink inkonzisztensek vagy valamilyen szilárd tudományos meggyőződésünkkel összeegyeztethetetlenek – e természetes meggyőzések egyikét-másikat tagadnunk vagy legalábbis finomítanunk kell.” (21. old.) Tőzsér éppen ezért minden egyes fejezetet prefilozófiai, a józan észre apelláló megfontolásokkal kezd, és ezekkel kontrasztban vagy egységben mutatja be a konkrét metafizikai nézeteket.

ZÁRHANG

A fentiekben a *Metafizika* első fejezetének elemzésére és kibontására helyeztem a hangsúlyt. Két okból jártam el így. Egyrészt a metafizika egyik pozitív és alapvetően fontos sajátosságának tartom, hogy miközben a valóság és a valóságot alkotó létezők természetéről kíván mondani valamit, egyben saját természetére is reflektál. Mondhatnám azt is, a metafizika tárgya egyben maga a metafizika is. Másrészt, az 1. fejezet kapcsán merült fel bennem néhány olyan kérdés, amit, ha én írtam volna a könyvet, akkor mindenképp felvettem volna: (1) a létezés természete, (2) a metafizikai tudás problémája. Az előbbiről szinte semmit nem mond Tőzsér, az utóbbiról viszont, úgy vélem, hogy túlságosan ambiciózusan nyilatkozik.

A könyv gerincét alkotó további hat fejezet, amely a metafizika speciális problémáit dolgozza fel, példás munka. Természetesen lehetne még a bemutatott pozíciókon árnyalni, még több érvet bemutatni, de ez egyáltalán nem lett volna célravezető. Ne felejtjük, ez egy tankönyv!

Személy szerint amellel, hogy mind-egyik fejezetet kiváló teljesítménynek tartom, a könyv 3. fejezetét és 5. fejezetét emelném ki a többi közül. Egyrészt a 3. fejezet tárgya, vagyis a fizikai tárgyak időben való létezésének problémája az egyik legnehezebb kérdéskör a metafizikában. Tőzsér ennek ellenére úgy mutatja be a legbonyolultabb

érveket is, és az érveken keresztül az endurantizmus–perdurantizmus vitát, hogy nem akad meg az olvasó szeme. A másik fejezet szintén egy nagyon kurrens és nehéz problémakört mutat be: a modalitás metafizikáját. A lehetséges világok létezésével és természetével foglalkozó metafizika bizonyos kifejtett nézeteit gyakran kísérik hitetlenkedő pillantások. A szerző ennek ellenére nagyon meggyőzően mutatja be, miért lehet célravezető olyan dolgok létezése mellett elköteleződni, amelyek első pillantásra nehezen összeegyeztethetők a józan ésszel.

Tőzsér könyve egy igazi *guide for the perplexed*. Olyan tankönyv, amely mindazok számára hasznos útmutatóként szolgál, akik a metafizikáról egyáltalán nem hallottak még, illetve akik eddig ugyan próbálkoztak azzal, hogy eligazodjanak a metafizikában, de nem jártak túl sok sikerrel. Emellett nagyon ajánlom azoknak is, akik járatosak ugyan a metafizikai problémákban, de nem tartják felesleges időtöltésnek, hogy újragondolják az általuk vizsgált kérdéseket, illetve szeretnének egy precíz, magyar nyelven (!) megjelent tankönyvet felhasználni az oktatásban.

KOCSIS LÁSZLÓ

Dóra Bobory: The Sword and the Crucible

COUNT BOLDIZSÁR BATTHYÁNY AND
NATURAL PHILOSOPHY IN SIXTEENTH-
CENTURY HUNGARY

Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2009., 240 old.

A tudomány patrónusai, a kísérletező nemesek, az alkimista laborok és a botanikus kertek a XVI–XVII. századi európai tudomány történetének népszerű témái, amelyekről számos monográfia született az elmúlt évtizedekben a nemzetközi szakirodalomban. A kora újkori magyar történelem a kutatható témák számát és a fennmaradt források gazdagságát tekintve is elmarad a nyugati területektől, de még